

บทที่ 4

การพัฒนาความมั่นคงของมนุษย์ ในมุมมองของพระพุทธศาสนา

ปาฐกถาธรรมพิเศษ แสดงโดย

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต)

เนื่องในโอกาสครบรอบ ๒๓ ปี คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม
สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ เมื่อวันที่ ๓๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๔๙

ก

เมื่อพูดถึงในหัวข้อเรื่องว่า “การพัฒนาความมั่นคงของมนุษย์ในมุมมองพระพุทธศาสนา” ถ้าจะตีความหมายย่อมได้เนื้อหากว้างกว่าหัวข้อ เพราะว่าพระพุทธศาสนานั้นมิได้เป็นเพียงแค่มองความมั่นคงของมนุษย์เท่านั้น หากแต่พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่พัฒนามนุษย์โดยตรง จะกล่าวว่า “พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่พัฒนามนุษยชาติ” ก็ได้ เพราะข้อเท็จจริงมีว่าเมื่อมนุษย์ได้พัฒนาถึงระดับแล้วย่อมมีความมั่นคงแน่นอน และพระพุทธศาสนานั้นวางหลักสำหรับปฏิบัติสำหรับให้มนุษย์เกิดความมั่นคงไว้มากมาย จึงกล่าวได้ว่าได้เต็มปากว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่พัฒนา

มนุษยชาติโดยแท้ เหตุผลที่กล่าวได้เช่นนั้นก็ต้อง กล่าวย้อนหลังไปว่าพระพุทธศาสนาเป็นเช่นไรคำว่าพระพุทธศาสนาในที่นี้ต้องให้คำจำกัดความไว้โดยเฉพาะ คือในที่นี้ต้องมุ่งเฉพาะไปที่คำสอนของพระพุทธเจ้าเท่านั้น ไม่เกี่ยวกับพระสงฆ์และศาสนสถานหรือวัดวาอารามต่างๆ ซึ่งเป็นองค์ประกอบแห่งพระพุทธศาสนาโดยรวมเหมือนกัน เพราะฉะนั้นคำว่าพระพุทธศาสนาในความหมายตามหัวข้อที่จะได้บรรยายต่อไปนี้ หมายถึงเฉพาะองค์พระพุทธเจ้าและคำสอนของพระองค์เท่านั้น

จุดเริ่มต้นให้เกิดแนวคิดเพื่อพัฒนามนุษย์

ที่บอกว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่พัฒนามนุษย์โดยตรง ก็เริ่มตั้งแต่องค์ศาสดาเป็นอันดับแรก โดยจุดเริ่มต้นนับแต่พระพุทธเจ้าก่อนที่จะเสด็จออกทรงผนวช สมัยที่ทรงเป็นพระราชโอรส เป็นรัชทายาท พระชนมายุ ๒๙ ปี ทรงมีพระมเหสี มีพระราชโอรส และทรงมีความสุขอยู่ในรั้วในวัง พุดแบบภาษาชาวบ้านก็ว่าทรงมีครอบครัวแล้ว ครึ่งหนึ่งเสด็จไปประพาสพระอุทยาน ได้เห็นเทวทูต คือ คนแก่ คนเจ็บ คนตาย แล้วก็เห็นสมณะ ตอนนั้นแหละที่เป็นจุดเริ่มต้นในการที่จะพัฒนามนุษย์ เนื่องจากพระองค์ทรงมีความสุขอยู่ในรั้วในวัง อาจจะไม่ทรงเคยเห็นคนแก่ คนเจ็บ และคนตายมาก่อน **จึงเมื่อเสด็จออกไปเห็นคนชราคนอกเขาแก่ เขาเจ็บ เขาตายเข้าก็ทรงเกิดอาการสังเวชสลดใจว่าทำไมคนเราจึงต้องเจ็บ ทำไมจึงต้องแก่ ทำไมจึงต้องตาย** เพราะอาการเช่นนั้นล้วนนำความทุกข์มาให้ทั้งสิ้น นี่คือการที่พระองค์ทรงครุ่นคิดต่อจากที่ได้ทรงเห็น และทรงเก็บไปคิดในวังต่ออีกว่าทำอย่างไรหนอคนเราจึงจะพ้นจากทุกข์นั้นโดยไม่ต้องแก่ ไม่ต้องเจ็บ และไม่ต้องตายได้ ถึงแม้ตัวเราเองในภายภาคหน้าก็คงหนีไม่พ้น ก็จะต้องแก่ ต้องเจ็บ ต้องตายเช่นเดียวกัน ทำอย่างไรเราจึงจะพ้นจากสภาวะเช่นนั้น ต่อจากนั้นความคิดก็ไปลงที่สมณะที่ทรงเห็น ทรงดำริว่าสมณะนี้เป็นนักบวชผู้มีกิริยามารยาทเรียบร้อย มีอาการอันสงบ มีร่างกายดีมีอินทรีย์ผ่องใส มีอิสระ จะไปไหนมาไหนก็ได้สะดวก การที่จะแสวงหาความหลุดพ้นจากทุกข์เพื่อให้พ้นจากความแก่ ความเจ็บ ความตาย จำต้องอาศัยความเป็นสมณะนี้แหละ เพราะสามารถที่จะไปแสวงหาได้โดยสะดวก ไม่มีอะไรมาเกาะเกี่ยวให้เป็นพันธะ ทรงตั้งพระทัยว่าเมื่อพบหนทางพ้นจากทุกข์ได้แล้วก็จะแนะนำปลดปล่อยทุกข์ให้แก่คนอื่นด้วย นี่เป็นจุดเริ่มต้นแห่งการพัฒนามนุษย์ขององค์พระศาสดาในศาสนาพุทธ

หลังจากเสด็จออกผนวชและแสวงหา

ทางเปลื้องทุกข์โดยทรงศึกษาและปฏิบัติทดลองจากสำนักต่างๆ และด้วยพระองค์เองเป็นเวลาถึง 6 ปีแล้วจึงได้ตรัสรู้ ที่เรียกว่าตรัสรู้ก็คือทรงรู้แจ้งถึงอริยสัจ รู้ถึงความจริงที่ทรงต้องการรู้ อันเป็นเหตุให้เสด็จออกผนวช อริยสัจก็คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค

ความทุกข์นั้นพระพุทธเจ้าทรงรู้อยู่ก่อนแล้ว แต่ทรงรู้เพิ่มเติมอันเป็นความรู้ใหม่ว่าทุกข์เกิดจากสิ่งนี้ ทุกข์จะหมดไปได้ด้วยการดับเช่นนี้ และทรงรู้ว่าทุกข์จะดับได้ด้วยวิธีเช่นนี้ ก็เป็นอันว่าทรงรู้ครบวงจร กล่าวให้ชัดก็คือ ทรงรู้ถึงปัญหา ทรงรู้ถึงเหตุแห่งปัญหาว่าปัญหานี้เกิดจากอะไร ทรงรู้ว่าปัญหาจะหมดไปได้อย่างไร และทรงรู้ถึงวิธีการแก้ปัญหาวินิจฉัยการจัดปัญหาว่าจะกำจัดกันอย่างไร เป็นความรู้ที่ครบวงจร **ในที่สุดก็ทรงรู้ว่าการที่เกิด แก่ เจ็บ ตาย มันเกี่ยวเนื่องกันอยู่ กล่าวคือเพราะมีการเกิดมันถึงได้แก่ มันถึงได้เจ็บ มันถึงได้ตาย หากไม่เกิดภาวะที่เรียกว่าแก่ เจ็บ และตายก็จะไม่มี อันนี้ก็เป็นเรื่องของปัจจัยสมุปบาท ซึ่งเป็นวัฏจักรหรือวงเวียนชีวิต คือ หากยังมีกิเลสอยู่ก็ทำให้เกิดอีก ก็ทำให้เวียนเกิดเวียนตายอยู่อย่างนี้ เมื่อจะไม่ให้เกิดก็ต้องตัดวงจรเสีย อะไรเล่าที่ทำให้ต้องเกิดอีก คือกิเลสนั่นเอง เพราะฉะนั้นต้องตัดกิเลสให้ขาด เมื่อกิเลสขาดแล้ว การเกิดก็ไม่มีอีก เมื่อไม่เกิด ก็ไม่ต้องแก่ ไม่ต้องเจ็บ และไม่ต้องตาย เป็นอันหมดทุกข์ได้จริง นี่คือการที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ และนี่คือจุดเริ่มต้นที่ว่าพระพุทธเจ้าทรงมีมุมมองในเรื่องการพัฒนามนุษย์ เพราะฉะนั้นคำสอนของพระพุทธเจ้าหรือสิ่งที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้จึงเน้นหนักไปที่การพัฒนามนุษย์ให้พ้นจากความทุกข์ได้เด็ดขาดเป็นสำคัญ**

สังคมต้นแบบที่บรรลุถึงความมั่นคงของมนุษย์ที่สมบูรณ์

ในระยะแรกๆ หลังจากตรัสรู้แล้ว พระพุทธเจ้าทรงมุ่งเป้าประสงค์แห่งการสั่งสอนธรรมะไปที่หลักอันเดียว คือ ทรงมุ่งให้คนบรรลุถึงความหลุดพ้นจากทุกข์อย่างเดียว

เพื่อให้บรรลุเป้าประสงค์นี้พระองค์จึงทรงสร้างสังคมแบบใหม่ขึ้นมา สังคมใหม่ในยุคนั้นก็คือ สังคมสงฆ์ แต่ไม่ใช่แบบสังคมนักบวชเหมือนที่เคยเห็นกันมา กล่าวคือ สังคมนักบวชในสมัยก่อนพระพุทธเจ้าเกิด ร่วมสมัยกับพระพุทธเจ้าเกิดมีอยู่แล้ว ได้แก่ พวกดาบส ฤๅษี ขฤๅณ เป็นต้น นักบวชเช่นนี้พระองค์ทรงทราบดีและเคยเป็นนักบวชเช่นนี้มาแล้วด้วย แต่เมื่อพระองค์ตรัสรู้แล้วได้ทรงสร้างกลุ่มคนขึ้นมาใหม่เรียกว่า สงฆ์หรือภิกษุเพื่อเป็นสังคมตัวอย่าง เป็นสังคมประกันความตรัสรู้ของพระองค์ และเป็นสังคมที่บริสุทธิ์ เพราะหมดกิเลสแล้ว ตัดกิเลสได้เด็ดขาด ไม่ข้องเกี่ยวกับเรื่องโลกๆ และไม่หวนกลับมาหาทุกข์ คือ ไม่มาเกิดอีกแล้ว แต่ก็ปรากฏว่าสังคมใหม่เช่นนี้มีจำนวนไม่มาก เพราะมีข้อจำกัดมากและยังมีคนอื่นไม่น้อยที่ไม่ต้องการจะดับกิเลสให้หมดจากทุกข์ ไม่ต้องการออกบวช แต่ต้องการอยู่ครองเหย้าครองเรือนอย่างมีปกติสุข ดังนั้นพระองค์จึงทรงผ่อนเพลาคำสั่งสอนลง กล่าวคือในขั้นต้นทรงสร้างสังคมมนุษย์แบบใหม่ซึ่งเรียกว่า สังคมสงฆ์ขึ้นมา โดยทรงมุ่งให้ตัดกิเลสมุ่งให้ได้ นิพพานสมบัติโดยเฉพาะ ต่อมาเมื่อทรงเห็นว่าคนส่วนใหญ่ไม่ยอมบวช คนที่ไม่บวชก็ควรจะได้อะไรจากการตรัสรู้ของพระองค์บ้าง ทรงเห็นว่าได้สวรรค์สมบัติก็แล้วกัน เพราะทรงเห็นดังนั้นจึงทรงสอนธรรมะผ่อนเพลาลงจากเพื่อนิพพานสมบัติ มาเป็นเพื่อสวรรค์สมบัติ คือปฏิบัติธรรมเพื่อให้ไปสู่สวรรค์หรือเข้าถึง เทวโลกเข้าถึงพรหมโลก คำว่าสวรรค์คนในยุคนั้นรู้จักกันดีอยู่แล้ว แม้พระพรหมก็รู้จักกันอยู่ เพราะคนอื่นเดียวนับถือพระพรหม ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะตรัสรู้ สวรรค์ก็มีอยู่แล้ว แต่จะไปสวรรค์ได้อย่างไร พระพุทธเจ้าจึงทรงสอนธรรมะเพื่อให้ได้สวรรค์สมบัติเพื่อไปสวรรค์กัน แต่คนที่ไม่อยากไปสวรรค์ ต้องการแค่อยู่เย็นเป็นสุขในโลกนี้ คือ ต้องการเพียงแค่มนุษย์สมบัติเท่านั้น ยังไม่ต้องการไปสวรรค์ และไม่ต้องการนิพพานอะไร ก็มีอยู่ไม่น้อย สำหรับคนกลุ่มนี้ พระพุทธเจ้าก็ทรงสอนธรรมะที่เพลาลงมาว่าต้องการจะมีความสุขอยู่ในโลกมนุษย์ก็ควรทำควรปฏิบัติอย่างนี้ๆ นี่ก็คือ คำสอนของ

พระพุทธเจ้าที่สูงขึ้นไปตามลำดับ เพื่อให้ได้สมบัติสูงขึ้นไปตามลำดับ ตั้งแต่มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ จนถึงนิพพานสมบัติ

ความเป็นมนุษย์สำคัญสุดเหนือสิ่งใด

ที่นี้ก็มาพูดถึงความสำคัญของมนุษย์ พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญต่อการเป็นมนุษย์มาก หากวิเคราะห์ให้ดีได้อาจกล่าวได้ว่ามากกว่าทุกสิ่งทุกอย่างด้วยซ้ำไป คือเห็นว่ามีมนุษย์นั้นเป็นทรัพยากรอันสำคัญที่สุดกว่าทุกอย่าง จะเห็นได้ชัดอย่างเช่น ศิลปะ ข้อที่ 1 คือ ปาณาติปาตา เวรมณี ซึ่งหมายถึง เจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ไม่ล้างผลาญชีวิตทั้งของมนุษย์และสัตว์ นี่แสดงว่าศิลปะข้อนี้เป็นการคุ้มครองมนุษย์และสัตว์ให้มีชีวิตอยู่อย่างปกติสุข ไม่ให้ถูกรังแกเบียดเบียน เท่ากับเน้นให้เห็นว่าการมีชีวิตของมนุษย์และสัตว์มีความสำคัญมาก จึงวางเรื่องนี้ไว้เป็นศิลปะข้อปฏิบัติข้อที่ 1 ส่วนเรื่องอื่นๆ วางไว้เป็นศิลปะข้อรองๆ ลง เช่น สมบัติต่างๆ ที่เราเห็นกันว่าสำคัญๆ นั้น เมื่อนำมาเทียบกับการเป็นมนุษย์และการมีชีวิตอยู่ของมนุษย์แล้ว จะเห็นได้ว่าอะไรก็ไม่สำคัญเท่ากับการเป็นมนุษย์ และชีวิตมนุษย์ ถ้าเรามีชีวิตอยู่ทรัพยากรสิ่งทุกอย่างก็อยู่เป็นของเราต่อไป ถ้าชีวิตเราหมดสิ้นแล้วทรัพยากรก็หมดไปจากเรา จึงวางเรื่องการรักษาไมยทรัพยากรไว้เป็นศิลปะข้อที่ 2 หรือการมีคู่ครองแม้จะไม่มีใครมาแย่งมาล่อลวง แต่เมื่อตายแล้วก็จบกันแค่นั้น ทุกอย่างย่อมจบสิ้นเมื่อชีวิตจบสิ้น จึงวางเรื่องนี้ไว้เป็นศิลปะข้อที่ 3 หรือเมื่อทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์หรือหลักการปฏิบัติตัวของภิกษุสงฆ์เมื่อจาริกไปแสดงธรรมในที่ต่างๆ ก็ทรงวางหัวข้อไว้ว่า อนุปวาโท อนุปมาโต อย่าไปว่าใคร อย่าไปบังคับใครให้มาฟัง อย่าไปเบียดเบียนใคร อย่าไปทำร้ายใคร ก็เท่ากับว่าอย่าไปล่วงเกินอิสระในการดำเนินชีวิต ในความเป็นอยู่ปกติของมนุษย์ ที่ยกตัวอย่างมาเป็นบางส่วนนี้ก็เพื่อชี้ให้เห็นว่าพระพุทธศาสนานั้นให้ความสำคัญต่อการเป็นมนุษย์ หรืออย่างการที่พระพุทธเจ้าทรงยกย่องตำแหน่งเอตทัคคะ ก็ทรงยกย่องทั้งภิกษุ

ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ไม่ทรงเลือกยกย่องเฉพาะบุรุษ คือ ภิกษุหรืออุบาสกเท่านั้น แม้สตรี คือ ภิกษุณีและอุบาสิกาได้รับการยกย่องให้เป็นเอตทัคคะเช่นเดียวกัน ทรงให้ความเสมอภาคเหมือนกันหมด หากผู้นั้นมีคุณสมบัติที่ควรยกย่องและเป็นที่ยอมรับกันทั่วไป

คำสอนหลัก ๆ เป็นไปตามนิสัยมนุษย์กลุ่มใหญ่ ๆ

ในการพัฒนามนุษย์ของพระพุทธเจ้านั้น ทรงพัฒนาในหลายๆ ด้าน แต่ก่อนที่จะกล่าวถึงว่าทรงพัฒนาด้านใดบ้างนั้น ขอนำท่านทั้งหลายไปรู้จักคำสอนของพระพุทธเจ้าที่เป็นหลัก ๆ เสียก่อน คือพระพุทธเจ้าแม้จะทรงแนะนำสั่งสอนผู้คนมากมาย มีคำสอนอยู่มากมาย ดังที่นักปราชญ์ทางศาสนาว่ามีอยู่ถึง 84,000 พระธรรมขันธ์ หรือ 84,000 ข้อ แต่เมื่อย่อรวมแล้ว คำสอนที่เป็นหลักใหญ่ใจความสำคัญมีอยู่ ๓ ข้อ คือ

1. ไม่ทำบาปทั้งปวง
2. ทำความดีให้ถึงพร้อม
3. ทำใจให้หมดจดจากกิเลส

คำสอนที่สำคัญที่พระองค์ทรงสอนอยู่ประจำก็มีอยู่ 3 ข้อนี้แหละ ไม่เกินเลยไปจากนี้ ที่แยกแยะออกไปเป็น 84,000 ข้อ นั่นก็แตกกิ่งแตกกอไปจาก 3 ข้อนี้ทั้งนั้น

เมื่อนำเอาคำสอน 3 ข้อ หรือ 3 เรื่องนี้ มาวิเคราะห์ดูเพื่อรู้เหตุผลที่พระพุทธเจ้าจึงทรงสอน 3 เรื่องนี้ เมื่อวิเคราะห์โดยถ่องแท้แล้ว ก็พอสรุปได้ว่า ที่ทรงสอน 3 เรื่องนี้ก็เพราะทรงคล้อยตามผู้ที่อยู่ในโลกนี้นั่นเอง กล่าวคือคนในโลกนี้แม้จะมีจำนวนมาก แต่เมื่อแยกประเภทตามความรู้สึกนึกคิดและความต้องการของแต่ละคนแล้วย่อมาได้เป็น 3 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ

1. กลุ่มไม่ชั่ว คือ ชอบทำความชั่ว
2. กลุ่มไม่ดี คือ ชอบทำความดี
3. กลุ่มไม่สงบ คือ ชอบทางสงบ

คำสอนอันเป็นหลักสำคัญมีอยู่ 3 ข้อ ก็เพื่อให้ตรงกับบุคคล 3 กลุ่มนี้ คือ

ข้อ “ไม่ทำบาปทั้งปวง” เหมาะสำหรับสอน กลุ่มไม่ชั่ว เพื่อให้เลิกทำความชั่ว

ข้อ “ทำความดีให้ถึงพร้อม” เหมาะสำหรับสอนกลุ่มไม่ผิด เพื่อให้รู้จักทำความดี

ข้อ “ทำใจให้หมดจดจากกิเลส” เหมาะสำหรับสอนกลุ่มไม่สงบ เพื่อให้รู้จักทำจิตให้สงบ ให้หมดจดจากกิเลส

เมื่อละชั่วยังไม่ได้ ก็ยากที่จะไม่ผิดและไม่สงบ

ในรายละเอียดของการสอนของพระพุทธเจ้า ทรงตั้งประเด็นว่าคนที่ทำความชั่วเพราะอะไร ที่ว่าไม่ชั่วชอบทำความชั่วนั้นเอาอะไรมาเป็นเครื่องวัด ทรงเห็นว่าคนที่ทำความชั่วนั้นบางคนไม่รู้ว่าเป็นความชั่วจึงทำไปโดยคิดว่ามีนดี เพราะไม่มีใครพูดไม่มีใครอธิบายให้ฟัง จึงทำความชั่วประพฤตชั่วไปโดยไม่รู้ตัว แต่บางคนมีคนบอกว่าเป็นความชั่ว ก็สงสัยว่าชั่วนั้นเอาอะไรเป็นเครื่องตัดสินอย่างนี้ก็มี ที่สงสัยในคำสอนพระพุทธเจ้าก็มี คำตอบมีอยู่ว่า การกระทำอันใดก็ตามที่ทำไปแล้วทำให้ตัวเองต้องร้อนบ้าง ทำให้คนอื่นต้องร้อนบ้าง หรือทั้งตนเองและคนอื่นได้รับความเดือดร้อนในภายหลัง นั่นแหละคือความชั่ว ซึ่งเรียกว่าบาปบ้าง ทุจริตบ้าง โทษบ้าง ความผิดบ้าง พูดรวม ๆ ว่า ชั่ว เป็นคำที่ตรงข้ามกับคำว่าดี

การที่คนเราชอบทำความชั่วเพราะไม่รู้ ว่าชั่วมันเป็นอย่างไรนั้น มีตัวอย่างเช่น การดื่มสุราท่านบอกว่าเป็นการทำชั่ว เพราะดื่มเข้าไปทำให้ตัวเองขาดสติไม่รู้ตัว ควบคุมอารมณ์ไม่ได้ หรือทำให้ครอบครัวเดือดร้อน ลูกก็เดือดร้อน ตัวเองก็เดือดร้อน แต่ว่าคนที่ดื่มสุรานั้นไม่รู้โทษอันนี้จึงดื่มไป กว่าที่รู้ตัวก็ติดมันเสียแล้ว หรืออย่างเรื่องการสูบบุหรี่ก็เหมือนกัน เพราะอะไร เพราะคนอื่นทั่วไปเขาก็สูบกิน เหมือนกับการดื่มสุราซึ่งก็ดื่มกันทั่วไป กฎหมายก็ไม่ได้บังคับอะไร เพราะเห็นว่ามันไม่ได้เป็นความผิดความชั่วอะไรจึงดื่มสุราและสูบบุหรี่กันเป็นปกติ โดยที่สุดท้ายแล้วการลักขโมยการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ฆ่าเปิด ฆ่าไก่ ยิ่งนัก

ตกปลา เหล่านี้เกิดมาก็เห็นเขาก็กินกันเป็นประจำ พ่อแม่ก็ทำ ปู่ย่าตายายก็ทำ ไม่เห็นเป็นความชั่วอะไรเลย เมื่อเขาทำกันเป็นปกติให้เห็นเช่นนี้ จึงไม่คิดว่ามันเป็นความชั่วและไม่รู้จักความชั่วไปโดยปริยาย

จากตัวอย่างที่กล่าวมาข้างต้นนี้ ขอให้ท่านทั้งหลายกำหนดพิจารณามาเป็นแนวทางในการพัฒนามนุษย์ กล่าวคือ เบื้องต้นแห่งการพัฒนามนุษย์ต้องชี้แจงและแนะนำให้เขารู้ก่อนว่าชั่วนั้นเป็นฉันทใด อย่างไรคือชั่ว อย่างไรคือเลว เมื่อทำแล้วไม่ดียังไร มีโทษอย่างไร อันนี้สำคัญมาก เพราะว่าเขาไม่รู้เขาจึงทำ หรือบางทีเขารู้แต่เขาก็อยากทำก็เพราะมันมีเรื่องอื่นเข้ามาบิบบังคับหรือกระตุ้นให้ทำ เช่นนี้ก็ต้องว่ากันไปอีกเรื่องหนึ่ง คือว่าโดยพื้นฐานแล้วคนเรานั้นสะอาดบริสุทธิ์ จิตใจบริสุทธิ์ เหมือนอย่างเด็กๆ ที่ไร้เดียงสา ชอบทำอะไรโดยไม่รู้ว่าถูกหรือผิด ดีหรือไม่ดี ต่อมาเมื่อเห็นพ่อแม่ทำ เห็นคนโน้นคนนั้นทำ เขาก็ทำตามบ้างโดยที่พ่อแม่ก็ไม่ได้ห้ามปราม เขาจึงคิดว่ามันไม่เสียหายอะไร ถ้าเสียหายผู้ใหญ่คงสั่งให้เลิก คงแนะนำมิให้ทำต่อไป แต่ไม่มีคำสั่งมิได้แนะนำอะไร เขาจึงทำอย่างนั้นเรื่อยมา ทั้งที่เป็นเรื่องชั่วเรื่องเลว อันนี้แหละที่เป็นลักษณะของคนกลุ่มหนึ่งคือกลุ่มไฟชั่วชอบทำความชั่ว ซึ่งจะทำได้ด้วยสาเหตุใดก็ตาม

วิธีทำดี วิธีทำให้ใจสงบก็ต้องสอนกัน หากต้องการพัฒนามนุษย์

สำหรับกลุ่มไฟดีก็ชอบทำดี ต้องการที่จะทำแต่ความดี แต่บางครั้งเขาไม่รู้ว่าอันความดีนั้นเป็นอย่างไร ทำเช่นไรเรียกว่าทำดี เพราะฉะนั้น ในการพัฒนามนุษย์นั้นจำเป็นต้องสอนว่าความดีนั้นเป็นอย่างไรด้วย เพราะบางทีเราไม่ได้บอกเขาโดยคิดว่าเขารู้แล้ว อย่างนี้ไม่ได้ เพราะบางครั้งบางคนเขาเข้าใจผิดว่าสิ่งที่เขาทำไปนั้นเป็นความดีทั้งที่เป็นสิ่งที่ผิดก็มีอยู่ ยกตัวอย่างเช่น ลูกไปขโมยมะม่วงของเพื่อนบ้านมาให้แม่ แม่บอกว่าดีแล้วลูก อยากกินมะม่วงพอดี

เลย เด็กเลยเข้าใจว่าการขโมยมะม่วงของเพื่อนบ้านมาได้นั้นเป็นความดีเพราะแม่บอกว่าดี บางครั้งลูกไปลักขโมยเงินขโมยทองของชาวบ้านมาได้ พ่อแม่บอกว่าดีจริง กำลังไม่มีเงินอยู่พอดีแล้ว ขมว่าเป็นลูกที่ช่วยพ่อแม่หาเงินได้ ลูกก็คิดว่าการทำเช่นนั้นมันดีไปด้วย หรืออย่างไปทุจริตคอร์รัปชั่นได้เงินทองมาแล้วเอาไปให้พ่อแม่ พ่อแม่บอกว่าดีแล้วลูก เข้าใจหาเงิน ใดๆ เขาก็ทำอย่างนั้นทั้งนั้นแหละ ลูกก็คิดว่าเออดีนะที่ทำอย่างนี้ พ่อแม่ไม่ว่าอะไร ทำแล้วได้เงินได้ทองมาก็เอามาให้พ่อแม่ นี่ก็เป็นต้นเหตุหนึ่งที่ทำให้คนเราไม่รู้จักดี ไม่รู้ว่าดีจริงๆ นั้นเป็นอย่างไร จึงจำเป็นต้องบอกต้องแนะนำให้รู้ ให้สามารถแยกแยะดีกับชั่วได้ด้วยตนเอง คนที่เขาไฟดีจะได้ทำดีได้ถูกต้อง การสอนให้ทำ ความดีจึงเป็นภาระในการพัฒนามนุษย์อีกอย่างหนึ่ง ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงสอนให้เห็นเป็นตัวอย่างแต่ครั้ง อดีตมา

สำหรับกลุ่มไฟสงบแล้ว ก็มุ่งหาทางสงบทางใจด้วยวิธีต่างๆ จากครูอาจารย์ต่างๆ จากสำนักต่างๆ ลองผิดลองถูกอยู่นั้นแล้ว ซึ่งก็ทำมามากมายหลายแบบแล้ว แต่ว่าจิตใจมันไม่สงบได้สักที ยังสับสน ยังฟุ้งซ่าน ยังไม่อาจควบคุมให้หยุดนิ่งได้ เพราะฉะนั้นเพื่อพัฒนาจิตใจมนุษย์ให้สงบสำหรับกลุ่มไฟสงบ พระพุทธเจ้าจึงสอนกรรมวิธีเพื่อทำให้ใจสงบ ก็คือ ทรงสอนให้ทำสมาธิ ภาวนา ซึ่งมีหลายรูปแบบตามอัธยาศัยและจริตของแต่ละคน จนกระทั่งสามารถควบคุมใจให้สงบได้จริง และสามารถกำจัดกิเลส คือความโลภ ความโกรธ ความหลงได้จริง เป็นอันพัฒนามนุษย์ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ได้ตามพระพุทธประสงค์ตั้งแต่แรกตรัสรู้

นี่คือคน 3 กลุ่มตามหลักพระพุทธศาสนาอันเป็นเหตุให้พระพุทธเจ้าสั่งสอนธรรม 3 ระดับ ดังนั้น เมื่อจะพัฒนามนุษย์ให้ได้ผลจริงก็ต้องอาศัยคน 3 กลุ่มนี้เป็นต้นแบบ และพัฒนาไปตามจริตนิสัยคือความชอบ ความสนใจของเขา จึงจะตรงกับเป้าหมายได้ผลจริงและเร็ว

พระพุทธเจ้าเองเมื่อจะส่งสาวกไปประกาศพระพุทธศาสนา ก็ทรงสอนสั่งพระสาวกว่าเมื่อไปสอนพระพุทธศาสนาแก่ผู้คน ต้องแนะนำสั่งสอนเพื่อให้เขาสะอาดเสียก่อนเป็นอันดับแรก คือ ทำให้เขาเลิกทำความชั่วเสียก่อน เหมือนจะให้เขาทานอาหารก็ต้องล้างจานที่จะใส่อาหารให้สะอาดเสียก่อนค่อยสอนให้หาอาหารมาใส่จานเพื่อรับประทานต่อไป เมื่อเขาสะอาดบริสุทธิ์ คือ เลิกทำชั่วได้แล้ว ต่อจากนั้นจึงค่อยบอกว่าดีคืออะไร ทำอย่างไรจึงจะชื่อว่าทำดี เป็นต้น เหมือนกับสอนให้เขาทำมาหากิน หาข้าวมาใส่จาน หาขนมมาใส่จาน เมื่อเขาสามารถทำดีเป็น และทำดีได้ถูกต้องแล้ว จึงสอนให้เขารู้จักสงบ คือสอนให้เขาไม่เครียด ไม่ฟุ้งซ่าน สอนให้เขาสามารถควบคุมอารมณ์ควบคุมความคิดให้อยู่ในกรอบได้ โดยสอนเรื่องกรรมฐานหรือการทำสมาธิ ถ้าต้องการสงบชั่วคราวต้องทำอย่างนี้ แต่ถ้าต้องการจะสงบนิรันดร์โดยตัดกิเลสได้ก็ต้องทำอย่างนี้ๆ สอนไปตามขั้นตอนว่าใครต้องการสงบระดับใด อย่างนี้เป็นต้น นี่เป็นวิธีการพัฒนามนุษย์ตามแบบของพระพุทธเจ้า

มองถูกด้าน ใช้ธรรมถูกต้อง ก็พัฒนามนุษย์ได้ถูกทาง

วิธีพัฒนามนุษย์ตามคำสอนของพระพุทธเจ้าหรือของพระพุทธศาสนานั้นเมื่อวิเคราะห์ดูให้ละเอียดแล้วจะเห็นได้ว่า คำสอนทุกข้อทุกประการล้วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนามนุษย์ทั้งสิ้น และเป็นการพัฒนามนุษย์ในทุกด้าน แล้วแต่ว่าจะมองในมุมใด เหมือนตึกสูง จะมองในมุมไหนก็เห็นเด่นชัด ในขณะที่เดียวกันพระพุทธศาสนาก็มีมุมมองในเรื่องการพัฒนามนุษย์อยู่ โดยมองมนุษย์ใน 4 ด้านแล้วเสนอแนวทางพัฒนามนุษย์ในด้านนั้นๆ คือ

1. **ด้านชีวิต** พัฒนามนุษย์ในด้านชีวิตก็คือ พัฒนาเรื่องความเป็นอยู่ มนุษย์ที่เกิดมาล้วนต้องการความเป็นอยู่ที่ดี มีชีวิตอยู่อย่างมีคุณภาพ ซึ่งศาสตร์แห่งการดำรงชีวิตนั้นระบุไว้ชัดว่าชีวิตที่มีคุณภาพคือชีวิตที่มีความสมบูรณ์ มีความอยู่ดีกินดี ไม่เดือดร้อนนอนทุกข์ มีความปลอดภัย มีความเป็นอยู่ที่ดี มีเศรษฐกิจที่ดี มีคุณภาพที่ดี มีอิสระเป็นไทแก้ตัว สิ่งเหล่านี้

นี่เป็นสิ่งที่ชีวิตต้องการในการดำรงอยู่ประจำวัน มนุษย์ทุกคนปรารถนาต้องการกันทั้งสิ้น คำสอนของพระพุทธเจ้าส่วนหนึ่งจะมุ่งเน้นมาทางที่ว่า ทำอย่างนี้จึงจะมีชีวิตอยู่อย่างถูกต้องและเหมาะสม มีคุณภาพชีวิตที่ดี ทำอย่างนี้จึงจะมีความอบอุ่นในครอบครัว ทำอย่างนี้จึงจะมีเศรษฐกิจที่ดี ทำอย่างนี้จึงจะปลอดภัย ดังนั้นเป็นต้น ธรรมะ คำสอนเหล่านี้จะมีเป็นข้อ เป็นวรรค เป็นตอน และเป็นสูตรมากมาย ธรรมะเหล่านี้เป็นหลักสำหรับการพัฒนามนุษย์ด้านชีวิตคือความเป็นอยู่ที่ดี

2. ด้านจิตใจ อันนี้สำคัญมาก จิตใจในที่นี้หมายถึงจิตวิญญาณหรือจิตสำนึก อันตัวมนุษย์เรานั้นประกอบส่วนสองส่วนคือ ร่างกาย และจิตใจ การพัฒนามนุษย์ด้านชีวิตข้อต้นนั้นเน้นเรื่องของร่างกาย เน้นด้านของความสุขภายนอก แต่คำสอนของพระพุทธศาสนาอีกส่วนหนึ่งเน้นเรื่องการพัฒนาจิตใจ เน้นให้มีความสุขภายใน ส่วนหนึ่งมุ่งไปที่การตัดกิเลสซึ่งเป็นธรรมะขั้นสูง แต่ว่าการตัดกิเลส การสลัดทุกข์ การปฏิบัติเพื่อให้หมดความโลภ ความโกรธ ความหลง นั้นเป็นการยากสำหรับมนุษย์ธรรมดา เพราะยังไม่ต้องการถึงขนาดนั้น แต่ก็ทรงสอนไว้สำหรับผู้ที่ต้องการจะพัฒนาตนเองให้ถึงระดับสูงสุดนั้น

ในการพัฒนามนุษย์ธรรมดาในด้านจิตใจ พระพุทธเจ้าทรงมุ่งเน้นไปที่จิตสำนึก **จิตสำนึก คือ มโนธรรม ความรู้สึกผิดชอบ ความเกิด ความสำนึกในความรับผิดชอบ** คนที่ทำผิดทำไม่ถูกต้องส่วนใหญ่เป็นเพราะขาดจิตสำนึกหรือไม่มีจิตสำนึก สำหรับคนที่ทำดีทำสิ่งทั้งดงามได้ ก็เพราะว่ามีจิตสำนึกมีความรู้สึกผิดชอบตรงนี้ **คนเราเมื่อเกิดจิตสำนึกความรู้สึกผิดชอบขึ้นในใจได้แล้ว เรื่องอื่นๆ ก็ไม่ต้องสอนไม่ต้องแนะนำกันเลย** เหมือนอย่างโบราณว่า “หนามแหลมไม่ต้องเล็ม” จิตสำนึกหรือมโนธรรมจะทำให้รู้ถึงผิดชอบ ชั่วดี บาปบุญ คุณโทษ แยกแยะได้เองโดยอัตโนมัติ ไม่ต้องมีใครสอน เหมือนกับพ่อแม่ของเรา ท่านทั้งหลายที่เป็นพ่อแม่ของลูก

ย่อมรู้ได้ชัดเจนว่าพ่อตัวเองมีลูกเท่านั้น จิตสำนึกมโนธรรม ความรับผิดชอบ ก็เกิดขึ้นทันทีเลยโดยไม่มีใครสอนไม่ต้องมีใครมาบอก จึงสามารถเลี้ยงลูกให้โตได้ ตรงนี้แหละที่ไม่มีใครบอกแต่ทำได้ ทำเป็นเพราะอาศัยจิตสำนึก อาศัยความรู้สึกลึกซึ้ง และเกิดความรับผิดชอบอันเป็นส่วนหนึ่งของมโนธรรม

ยกตัวอย่างเช่น เวลาลูกตื่นขึ้นมาตอนดึก พ่อแม่ก็ตื่นมาดูลูก นอนต่อไปไม่ได้แล้ว ต้องลุกไปดู นั่นคือความรู้สึกผิดชอบ หรืออย่างเวลาที่ลูกหัว ร้องให้กระจองอแง ต้องการน้ำต้องการอาหาร พ่อแม่ก็นั่งทนดูลูกอดไม่ได้แล้ว ต้องไปทำมาหากิน ต้องหาอาหารให้ลูก ลูกหนาวต้องหาเสื้อผ้าและอะไรอื่นๆ มาสวมใส่ปกคลุมให้ลูก นั่นก็เป็นความรู้สึกผิดชอบ พอมีความรู้สึกผิดชอบเข้า ผลที่ตามมาคือความผิดชอบ **ความรู้สึกผิดชอบนั้นมีผลทำให้เกิดความรับผิดชอบ คนที่รู้สึกผิดชอบจะมีความรับผิดชอบ ส่วนคนที่**
ไม่รู้สึกผิดชอบจะไม่มีความรับผิดชอบ **เพราะเขาไม่รู้สึกว่าความไม่รับผิดชอบนั้นมันเสียหาย** เหมือนพ่อแม่ที่ทอดทิ้งลูก ปล่อยให้ลูกลำบาก ปล่อยให้หิวอดอยาก ปล่อยให้เผชิญชีวิตตามลำพัง โดยไม่รับผิดชอบ ก็เพราะว่าเขาไม่มีความรู้สึกผิดชอบ ไม่มีจิตสำนึกหรือมโนธรรมในความเป็นพ่อเป็นแม่ เขาจึงทำเช่นนั้นได้

ในเรื่องการพัฒนามนุษย์ทางด้านจิตใจ ด้านจิตวิญญาณ หรือด้านจิตสำนึกนี้พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญมาก จึงทรงแนะนำสั่งสอนไว้มาก มีธรรมะเกี่ยวเรื่องนี้มากมายหลายประการ เช่น หิริโอตตปเปะ หิริ คือ ความละอายแก่ใจที่จะทำความชั่ว โอตตปเปะ คือ ความเกรงกลัวต่อผลของความชั่วที่ทำลงไป หรืออย่าง สติสัมปชัญญะ พรหมวิหารธรรม ธรรมเหล่านี้ล้วนเป็นหลักสำหรับพัฒนาจิตใจจนถึงขั้นเกิดจิตสำนึกที่ดีในการช่วยเหลือคนอื่น ในการเอื้อเฟื้อคนอื่น ในการมีน้ำใจ ในการรู้สึกผิดชอบชั่วดี เป็นต้น ซึ่งเป็นเรื่องของการพัฒนาคนในด้านจิตใจ

3. ด้านพฤติกรรม พฤติกรรม ก็คือการแสดงออกทางกายและวาจา การกระทำที่ผู้คนทั่วไปเห็นหรือได้ยินและเป็นการกระทำที่เป็นปกติของผู้นั้น เพราะทำบ่อยจนกลายเป็นนิสัยประจำตัว พฤติกรรมนั้นมีทั้งส่วนที่ดีและส่วนที่ไม่ดี สำหรับพฤติกรรมที่บุคคลทั่วไปเห็นว่าดีเรียกกันในปัจจุบันว่าพฤติกรรมที่พึงประสงค์ ที่เห็นว่าเป็นดีเรียกว่าพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ พฤติกรรมทั้งสองส่วนนี้ บางอย่างเราอยากเห็น แต่เราไม่อยากจะเห็นก็มี บางอย่างเราเป็น แต่เราไม่อยากจะเห็นก็มี อย่างเช่น ความมีระเบียบวินัย ความรับผิดชอบ ความขยันอดทน ความอ่อนน้อมถ่อมตน เหล่านี้เป็นพฤติกรรมที่เราอยากเห็นคนอื่นทำต่อเรา แต่บางครั้งเราไม่อยากจะทำไม่อยากจะปฏิบัติ โดยเราลืมนึกไปว่าคนอื่นเขาก็ต้องการได้รับพฤติกรรมอย่างนั้นจากเราเช่นกัน หรืออย่างพฤติกรรมประเภทความก้าวร้าว ความดื้อ กระด้าง ความมีทิฐิมานะ ความไม่ซื่อตรง เราเป็นอย่างนั้นประพฤติอย่างนั้นอยู่เป็นปกตินิสัย แต่เราไม่ต้องการให้ใครมาประพฤติเช่นนั้นกับตน อย่างนี้เป็นต้น

พระพุทธศาสนาจะสอนเรื่องการพัฒนา ด้านพฤติกรรมนี้ไว้มากเลยทีเดียว โดยเฉพาะทรงพัฒนาสังคมสงฆ์ให้เป็นสังคมตัวอย่างเป็นต้นแบบ กล่าวคือศีลของพระสงฆ์ 227 ข้อนั้น เป็นเครื่องมือสร้างสังคมสงฆ์ให้เป็นสังคมที่พึงประสงค์ที่เป็นต้นแบบโดยตรง พระพุทธเจ้าทรงตั้งสังคมสงฆ์ขึ้นมาแล้วก็ทรงวางระเบียบวางวินัย วางกรอบสำหรับประพฤติปฏิบัติของสังคมสงฆ์เอาไว้โดยเฉพาะ ที่เรียกเป็นภาษาพระว่าศีลมังง วินัยมังง เท่าที่ได้ศึกษา ได้อ่านหนังสือที่เขาแปลไว้ หรือที่ฟังเขาพูดกัน จับเค้าได้ว่าไม่มีคำสอนของผู้ใดที่เกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ที่จะละเอียดลึกซึ้งครอบคลุมในทุกด้าน เหมือนหรือเท่ากับคำสอนของพระพุทธเจ้า ทรงสอนไว้ละเอียดมาก ไม่ว่าเรื่องความอ่อนน้อมถ่อมตน เรื่องความมีระเบียบวินัย เรื่องความซื่อสัตย์ ความสุจริต เรื่องความกตัญญู ตลอดจนถึงพฤติกรรมที่เกี่ยวกับมารยาทในการยืน เดิน นั่ง

นอน ว่าควรจะทำอย่างนี้ ควรจะเดินอย่างนี้ ควรจะนั่งอย่างนี้ ควรจะนอน อย่างนี้ นุ่งห่มให้เรียบร้อยควรทำอย่างนี้ เป็นต้น สอนแม้กระทั่งการใช้ห้องน้ำห้องส้วมว่าต้องมีมารยาทอย่างไร แม้เรื่องน้ำล้างส้วมก็ทำให้พระทะเลาะกันมาแล้ว ทะเลาะกันจนแตกกันเป็นสองพวก จนกระทั่งพระพุทธเจ้าทรงเฝ้าพระราชา ว่ากล่าวไม่ฟัง จึงเสด็จหนีไปอยู่ป่าจนเป็นเหตุให้เกิดชื่อเรียกว่า ปาเลโยกมาตราบเท่าทุกวันนี้ สาเหตุก็มาจากการที่พระพุทธเจ้าเสด็จหนีพระที่ทะเลาะกันไปอยู่ป่า เหตุที่ทะเลาะกันก็มาจากรื่องน้ำที่ใช้ชำระในห้องน้ำ สมัยก่อนไม่มีขันหรือภาชนะตักน้ำชำระโดยเฉพาะ ก็ใช้กระบองไม้ไผ่ตักรดกัน พระองค์แรกรดน้ำเหลือไว้ในกระบองคือ เทน้ำไม่หมด ซึ่งผิดพระบัญญัติที่ทรงห้ามไว้เพราะเป็นเรื่องไม่สมควร องค์ที่เข้าไปใช้ห้องน้ำที่หลังก็ออกมาต่อว่าว่าทำไมเทน้ำไม่หมด พระองค์แรกก็ตอบว่าไม่รู้ว่ามันผิด ทั้งที่ข้อเท็จจริงมันผิด เป็นมารยาทอันไม่สมควร องค์แรกจึงแนะนำให้ไปปลงอาบัติเสีย มัวแต่เรียนธรรมอย่างเดียวลืมนึกเรียนวินัย องค์ที่ ทำผิดไม่ยอมรับ ก็เลยทะเลาะกัน ลูกลามไปใหญ่โต

ที่นี้เราลองมาวิเคราะห์ดูซิว่า ทำไมพระพุทธเจ้าจึงได้สอนว่าต้องเทน้ำในกระบองชำระในห้องน้ำให้หมด ซึ่งเข้ากับยุคสมัยในปัจจุบันมาก น้ำที่อยู่ในกระบองนั้นเป็นแหล่งเพาะยุงอย่างดี ยุงลายที่มันเกิดขึ้นก็เพราะมีน้ำขังอยู่ในภาชนะเช่นนี้ และมันอยู่ในป่าด้วย พระสมัยก่อนส่วนใหญ่ไม่ได้อยู่ในเมือง แต่ชอบอยู่ป่ากัน ในป่า ยุงมันชุม เพราะฉะนั้นถ้ามีน้ำในกระบองทิ้งไว้นานและไม่ได้เข้าห้องน้ำหลาย ๆ วัน ด้วยสมัยก่อนพระไม่ได้มีมากเหมือนปัจจุบัน ทั้งวัดค็นสองค็นก็ทำให้เกิดยุงขึ้นได้ พระวิสัยทัศน์ของพระพุทธเจ้าเป็นเช่นนี้จึงทรงสอนว่าควรเทน้ำในกระบองให้หมด มิใช่ทรงสอนเพียงแค่นั้น ทรงสอนแม้กระทั่งการพับจีวรว่าควรพับอย่างไรจึงจะรักษาจีวรไว้ได้นาน สอนแม้กระทั่งเรื่องที่นั่งนอน เรื่องเตียงนอน เรื่องการเก็บผ้าห่มซึ่งจะเก็บอย่างไรก็ไม่ดีใครเห็น แต่พระองค์ก็ทรงสอนวิธีเก็บ

ให้แก่พระสงฆ์ เราลองมาวิเคราะห์ดูว่าทำไม พระพุทธเจ้าจึงทรงสอนหุยมหิยมและละเอียดละออปานนั้น ก็อาจได้คำตอบว่าเพราะพระองค์ทรงถือกำเนิดและทรงเติบโตมาจากครัวจากวัง มารยาทสังคมและสมบัติผู้ดีจึงทรงมีครบถ้วนบริบูรณ์ พระองค์ทรงนำมารยาทผู้ดีในครัวในวังมาแนะนำสั่งสอนสังคมซึ่งเป็นสังคมตัวอย่างให้ปฏิบัติ เพราะฉะนั้น ในการพัฒนาพฤติกรรมของมนุษย์ ถ้าหากว่าถือเอาแบบอย่างของพระพุทธเจ้ามาศึกษาและเอามาใช้ก็จะเป็นประโยชน์ไม่น้อยเลย

4. ด้านสังคม ซึ่งก็รวมไปถึงด้านการเมืองด้วย เพราะการเมืองก็เป็นส่วนหนึ่งของสังคมคำสอนของพระพุทธศาสนาจะมุ่งไปที่วิถีแห่งการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ เช่นการมีมนุษย์สัมพันธ์ต่อกัน การมีน้ำใจต่อกัน การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือกัน เป็นต้น คำสอนของพระพุทธเจ้าที่เกี่ยวกับเรื่องเหล่านี้มีอยู่มากเลยทีเดียว ในคำสอนนั้นจะมีรายละเอียดว่าการทำอย่างนี้เป็นหลักมนุษย์สัมพันธ์ หรือการอยู่ร่วมกันของ พ่อแม่ ลูกจะต้องมีหลักปฏิบัติตนอย่างไร หน้าที่พ่อมีอย่างไร หน้าที่แม่มีอย่างไร หน้าที่เพื่อนต่อเพื่อนเขาปฏิบัติกันอย่างไร นายจ้างกับลูกจ้างเขาปฏิบัติกันอย่างไร เป็นต้น แม้คำสอนในเรื่องของการสังคมหรือการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ในสังคมก็มีรายละเอียดไว้ชัดเจน เช่นเป็นผู้ปกครองคนควรปกครองอย่างไรจึงจะดีและถูกต้องเหมาะสม แม้เรื่องทศพิธราชธรรมที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงนำมาใช้ตลอดเวลานำให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ประเทศชาติและประชาชนก็มีอยู่ในพระพุทธศาสนา ธรรมเหล่านี้เป็นหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาที่เป็นเครื่องมือสำหรับพัฒนามนุษย์ในด้านสังคม

มงคลสูตร : หลักพัฒนามนุษย์ที่ครบวงจร

สรุปแล้วก็คือว่า ในมุมมองของพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับเรื่องความมั่นคงของมนุษย์นั้น ท่านแบ่งข้อธรรมคำสอนเพื่อเป็นหลักในการ

พัฒนามนุษย์ใน 4 ด้านใหญ่ๆ คือ

1. ด้านชีวิต
2. ด้านจิตใจ
3. ด้านพฤติกรรม
4. ด้านสังคม

และในแต่ละด้านก็จะมีข้อธรรมแตกแขนงออกไปอีกมากมาย ซึ่งไม่สามารถแจกแจงรายละเอียดได้ แต่ก็พอสรุปได้ว่า คำสอนในพระพุทธศาสนาที่สามารถนำมาพัฒนามนุษย์แบบครบวงจรมีปรากฏอยู่ในพระสูตรแห่งหนึ่งมีชื่อเรียกว่า **มงคลสูตร** ซึ่งว่าด้วยเรื่องเหตุแห่งความเจริญ 38 ประการ เริ่มต้นด้วยข้อธรรมว่า ไม่คบคนพาล 1 คบแต่บัณฑิต 1 บูชาบุคคลที่ควรบูชา 1 เรื่อยไปจนถึงมีจิตเกษม ปราศจากกิเลส คือ ทำจิตให้หมดจดจากกิเลส มงคลสูตรนี้เป็นทางดำเนินเพื่อความเจริญ เพื่อความก้าวหน้า เป็นหลักแห่งการพัฒนาชีวิตให้สูงขึ้นตามลำดับ เหมือนกับบันได ที่มี 38 ขั้น สำหรับได้ไปสู่ที่สูงขึ้นตามลำดับ ถ้าสามารถพัฒนาชีวิตให้ถึงขั้นสูงสุด คือ มีจิตเกษมได้ก็ถือว่าสำเร็จเป็นพระอรหันต์แล้ว เพราะฉะนั้น การที่จะพัฒนามนุษย์ให้มีความมั่นคงแบบครบวงจรหรือพัฒนาตนเองให้ครบวงจรจึงควรปฏิบัติตนเองตามหลัก 38 ขั้นตอนแห่งมงคลสูตรนี้ แต่การปฏิบัติตามมงคลสูตรนั้น ท่านจัดลำดับและขั้นตอนไว้เป็นหมวดเป็นหมู่ ทำให้สะดวกในการปฏิบัติ เช่นอย่างเรื่องการประพฤติดน การประกอบอาชีพ ก็มีเป็นหมวดหมู่ โดยที่แต่ละเรื่องการศึกษาเล่าเรียนและการฝึกปรือฝีมือก็จัดเป็นหมวดหนึ่งในมงคลสูตรนั้น แม้เรื่องทศพิธราชธรรมก็ดี เรื่องศีล สมาธิ ปัญญาที่ดี เรื่องการพัฒนาจิตใจ การพัฒนาชีวิต การพัฒนาพฤติกรรมที่ดี ล้วนมีอยู่ในมงคลสูตรทั้งสิ้น

เรื่องมงคลสูตรนี้มีหนังสือที่ชี้แจงอธิบายความซึ่งมุ่งให้ปฏิบัติตามได้อยู่มากสำนวน และมากเล่ม สามารถหาอ่านหาคว้าได้ไม่ยากนัก

อีกส่วนหนึ่งสรุปได้ว่า การพัฒนามนุษย์ตามแบบของพระพุทธศาสนานั้นก็คือ ใช้ธรรมะเป็นตัวหลัก ใช้คำสอนเป็นแกนนำ และธรรมะนั้นก็มีสำหรับพัฒนาครบทั้ง 4 ด้าน คือ ด้านชีวิต ด้านจิตใจ ด้านพฤติกรรม และด้านสังคม ซึ่งแม้ว่าในทางโลกจะเรียกชื่อเป็นอย่างอื่น เช่น เรียกว่า เศรษฐศาสตร์ แพทยศาสตร์ สังคมศาสตร์ จริยศาสตร์ หรือศาสตร์อะไรก็แล้วแต่ ศาสตร์เหล่านี้จะให้ความรู้ด้านใด ให้ความรู้ด้านใดก็ตาม ก็สามารถนำไปจับกับหลักทางพระพุทธศาสนาได้ทั้งหมด เรียกได้ว่าสอดคล้องกัน เกือบทันกันทุกศาสตร์ เพราะฉะนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าในคำสอนของพระพุทธเจ้าท่านมีทุกศาสตร์ มากบ้างน้อยบ้าง กล่าวถึงโดยตรงบ้าง โดยอ้อมบ้าง เนื่องจากพระพุทธเจ้าก่อนที่เสด็จออกผนวชนั้นทรงศึกษาด้วยพระองค์เองจนจบศาสตร์ทั้งหมดที่ศึกษาเล่าเรียนกันในยุคนั้น ซึ่งกล่าวกันว่าเมื่ออยู่ 18 ศาสตร์ด้วยกัน และเมื่อตรัสรู้แล้วทรงใช้เวลาในการสอนหลักธรรมถึง 45 ปี คำสอนจึงมีมากและครอบคลุมศาสตร์ต่างๆ ให้อย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะศาสตร์ที่เกี่ยวกับการพัฒนามนุษย์ และที่สำคัญที่สุดนั่นก็คือ มีคำสอนที่สามารถใช้พัฒนามนุษย์จนกระทั่งหมดกิเลสได้ ไม่ใช่เพียงพัฒนามนุษย์ให้อยู่ดีมีสุข เพื่อให้อยู่สุขสบายในโลกนี้เท่านั้น แต่สามารถพัฒนาได้ถึงนิพพาน ถึงขั้นหมดกิเลส ซึ่งก็คือทำให้ไม่มีทุกข์ ไม่มีเวร ไม่มีภัยต่อใคร อันนี้แหละคือหลักการพัฒนามนุษย์แบบมั่นคงและยั่งยืนที่แท้จริง

และผู้ที่น่าคำสอนของพระพุทธศาสนามาใช้และได้รับผลเป็นที่ประจักษ์ชัดที่สุดที่ควรจะกล่าวถึงอย่างที่อาจารย์วิชัยได้กล่าวนำไว้ก็คือ **พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวของเรา พระองค์ทรงศึกษาธรรมะในพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้งชนิดที่เรียกว่าขบธรรมะแตก ที่ใช้คำนี้เพราะพระองค์ทรงศึกษาค้นคว้าธรรมะจนรู้แตกฉาน เข้าใจ และเข้าถึง โดยสามารถนำเอาธรรมะมาใช้ในชีวิตประจำวันของพระองค์**

และทรงนำมาใช้เป็นหลักสำหรับปกครองบ้านเมือง ทรงนำมาเป็นหลักสำหรับพัฒนาประเทศชาติบ้านเมือง และทรงนำมาแนะนำสั่งสอนผู้คนในบ้านเมืองปฏิบัติตามได้ และก็เห็นผลเป็นที่ประจักษ์ชัดเจน ดังจะเห็นได้จากพระบรมราโชวาททุกครั้งล้วนเป็นธรรมะล้วนมีฐานมาจากข้อธรรมในพระพุทธศาสนาทั้งหมด คนที่ได้ศึกษาธรรมะมาหรือคนที่รู้ธรรมะดีย่อมรู้ได้ทันทีว่าพระบรมราโชวาทข้อนี้ก็คือธรรมะข้อนี้ ประโยชน์ก็คือธรรมะข้อนี้ เป็นต้น แต่ว่าพระองค์มิได้ตรัสหัวข้อธรรมะโดยตรง ซึ่งก็หมายความว่าพระองค์ทรงนำธรรมะข้อนั้นๆ มาย่อยแล้ว ย่อยเพื่อให้สามารถรู้เข้าใจและเป็นหลักปฏิบัติได้อย่างเป็นรูปธรรม และทรงฉลาดในการใช้คำให้ภาษาที่สื่อข้อธรรมะนั้นๆ สามารถสื่อไปถึงผู้ปฏิบัติคือประชาชนให้เข้าใจได้ง่าย ถือว่าทรงมีความเข้าใจของทรงรู้ธรรมะและปฏิบัติตามธรรมะข้อนั้นด้วยพระองค์เอง จึงทรงรู้ดีและทรงอธิบายความได้อย่างชัดเจน อย่างเช่นทรงมีพระปฐมบรมราชโองการในวันที่เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ **“ว่าเราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม”** ธรรมะในพระดำรินั่นก็คือ หลักพัฒนามนุษย์ทั้งสิ้น ทรงทำให้ดูเป็นแบบอย่างมาแล้ว และได้ผลเป็นที่ประจักษ์แล้ว กล่าวคือ ผลที่พลสกนิกรชาวไทย ชาติบ้านเมือง และสังคมได้รับคือ ความอยู่ดีมีสุขกันถ้วนหน้า และผลที่พระองค์ได้รับนั่นคือทรงเป็นที่รักยิ่งของประชาชนพลสกนิกรชาวไทย พระองค์ทรงได้รับยกย่องว่าเป็นกษัตริย์ที่ยิ่งกว่ากษัตริย์ คือ เป็นพระมหากษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ของพระมหากษัตริย์ เป็นพระมหากษัตริย์ที่เหนือกว่าพระมหากษัตริย์ทั่วไป นี่คือผลที่ได้รับพระองค์เอง แต่นั่นไม่สำคัญเท่ากับผลที่เกิดแก่ชาวโลก จนกระทั่งองค์การสหประชาชาติได้ถวายพระเกียรติยศ ยกย่องให้เป็นพระมหากษัตริย์นักพัฒนาโดยเฉพาะเกี่ยวกับการพัฒนามนุษย์ แล้วประกาศว่าจะนำสิ่งที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานแนวทางเอาไว้คือ **“เศรษฐกิจพอเพียง”** ไปปฏิบัติให้เป็นรูปธรรมเพื่อความสุขของมวลมนุษยชาติในประเทศอื่นๆ ต่อไป

นั้นคน สำหรับรายละเอียดนั้นหากท่านผู้ใดมีความสนใจ ก็สามารถที่จะทำได้ เพราะว่าในขณะนี้ธรรมะในพระพุทธศาสนาได้รับการตีพิมพ์เผยแผ่ทางสื่อประเภทหนังสือมากมาย และที่มีการนำมาย่อให้ทันสมัยขึ้นเพื่อให้อ่านง่าย เข้าใจง่าย สำหรับเป็นหลักปฏิบัติก็มีอยู่ไม่น้อย โดยที่ผู้จัดทำหลักธรรมะอันเป็นวิธีการพัฒนาตัวเอง วิธีการพัฒนามนุษย์ ก็สามารถหาได้ในคำสอนของพระพุทธศาสนาซึ่งก็มีครบถ้วนสมบูรณ์ แล้วแต่ว่าใครจะนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในด้านใดเหมือนอย่างพระพุทธเจ้าตรัสว่า พระเจ้าอยู่หัวทรงศึกษาค้นคว้า ทรงนำมาวิเคราะห์ และก็นำไปใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดเป็นที่ประจักษ์แล้ว

เมื่อใดก็ตามที่เราได้ศึกษาธรรมะแล้ว เราจะต้องปฏิบัติธรรมะให้ถูกต้องตามหลักธรรมะที่พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้ และเมื่อใดก็ตามที่เราได้ปฏิบัติธรรมะอย่างถูกต้องแล้ว เราก็จะเห็นผลอันดีงามเกิดขึ้นแก่ตัวเราเอง และแก่ผู้อื่นด้วย

รูปที่ 4.1 สามเณรปฏิบัติธรรมที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร

ขอจบการปาฐกถาธรรมพิเศษในเรื่อง "การพัฒนาความมั่นคงของมนุษย์ในมุมมองของพระพุทธศาสนา" ไว้โดยย่อเพียงเท่านี้

ขอจบการปาฐกถาธรรมพิเศษในเรื่อง "การพัฒนาความมั่นคงของมนุษย์ในมุมมองของพระพุทธศาสนา" ไว้โดยย่อเพียงเท่านี้

ขอจบการปาฐกถาธรรมพิเศษในเรื่อง "การพัฒนาความมั่นคงของมนุษย์ในมุมมองของพระพุทธศาสนา" ไว้โดยย่อเพียงเท่านี้

ขอจบการปาฐกถาธรรมพิเศษในเรื่อง "การพัฒนาความมั่นคงของมนุษย์ในมุมมองของพระพุทธศาสนา" ไว้โดยย่อเพียงเท่านี้

ขอจบการปาฐกถาธรรมพิเศษในเรื่อง "การพัฒนาความมั่นคงของมนุษย์ในมุมมองของพระพุทธศาสนา" ไว้โดยย่อเพียงเท่านี้

ขอจบการปาฐกถาธรรมพิเศษในเรื่อง "การพัฒนาความมั่นคงของมนุษย์ในมุมมองของพระพุทธศาสนา" ไว้โดยย่อเพียงเท่านี้